

Duh *Zdravice* iz Župančičevih mladostnih dni je potemtakem prisoten tudi v njegovih — ne fanfarah in pojočih raketah, pač pa rafalnih osvobodilne borbe.

Zdravica . . .

Zakaj je ni bilo v naših šolskih bukvah? Se je zdelo strogim šolnikom preveč razposajena? Se jim zdi še danes? Ne vem, pogledati moram v šolske čitanke. Da, Župančičevo *Zdravico* bi morali — poleg Prešernove — znati Slovenci na pamet. Morda bi nam pomagala do tistega, česar nam žalibog vedno znova zmanjkuje, širine. Premagali smo sovražnika ki je segel po naši zemlji, sovražnika, ki sega po naši duši, še nismo.

Moja srečevanja z Župančičem

Janko
Moder

Na to še nikoli nisem pomislil. Kakor na toliko najbolj vsakdanje nujnih stvari ne pomisliš, dokler beseda ne dá besede. To pot je tako prijazno besedo poslal urednik, češ napiši kaj o Župančiču, na primer o svojih srečanjih z njim. O srečanjih z njim. Na to res še nikoli nisem pomislil, dasi je že vse življenje ob meni. Kakor zrak, kakor kruh . . .

Moje prvo srečanje z njim je bilo smešno, če danes pogledam nanj, takrat pa je bilo bridko smešno. Našli, pogruntali so me, da se znam marsičesa naučiti na pamet, in tako sem imel vso ljudsko šolo pokvarjeno: ni bilo ne krožka ne prireditve, da ne bi moral s čim nastopiti. Še posebej živo se spominjam svojega prvega nastopa v ta zaresni, veliki dvorani Prosvetnega doma, »pred tisočglavo množico«, kakor bi rekel Stanislavski.

No, moram povedati, da je bila dvorana kaj majhna in da se najbrž niti sto ljudi ni moglo stlačiti vanjo. Ampak ne glede na to: ko se je odprl zastor in sem zagledal »tisočglavo množico«, mi je zaprlo sapo. Moral bi bil deklamirati Gregorčičevo *Zvezda mila je migljala*, vendar sem v tihotno pričakovanje iztisnil samo »Simon Gregorčič«, potem mi je pa zmanjkalo

štrene. Naslova pesmi se ne bi spomnil, če bi mi dali ne vem kaj. In tako sem pač stal, delal »psihološko pavzo« in trpel. Ljudje so pozorno upirali oči vame, prvčka črvčka, me poskušali spodbuditi, mi dati korajžo. Še danes vidim njihove čedalje bolj nasmejane obraze, še danes tudi slišim od strani z odra čedalje glasnejše šepetanje uboge učiteljice, ki je reševala svojo in mojo čast, takrat je pa nisem slišal . . . in tako sem že mislil pobegniti za kulise pred čedalje glasnejšo »tisočglavo množico«, ki se je že škodoželjno režala. Ampak kako naj pobegnem? Na levi je bila učiteljica z napisano pesmijo, na desni je bil »pri zastoru« Urh s programom prireditve v rokah. Oba sta obupano šepetala. Na levo ne grem, na desno ne smem, sem pre-mišljeval in se pomaknil ritensko. Pa me je brž prestregla učiteljica, mi na glas šepetaje zatulila naslov pesmi in me pahnila naprej proti robniku.

To je seveda povzročilo že kar huronsko hrumenje »tisočglave množice«, zlasti mojih vrstnikov po letih, ker je bil ta glavni spričo moje nepričakovane nesreče tako osupel, da je še zastor pozabil spustiti. Stopil sem torej na sredo odra, srečno prinesel štafetno palico naslova, ki mi jo je izročila učiteljica, in jo na glas povedal ljudem, ki so utihnili iz radovednosti, kaj bo zdaj.

»Simon Gregorčič,« sem rekel, »Naša zvezda.« In potem sem deklamiral naprej: »Zlato ptičko so ujeli trije fantje mladi . . .«

»To je bil Župančič, ne Gregorčič,« mi je ogorčeno rekla učiteljica, ko se je vse srečno končalo.

Gregorčič? Župančič? Takrat še nisem ločeval takih reči. Tudi še pozneje sem med »milijoni« pesmi, ki sem se jih moral naučiti na pamet, ločeval take, ki sem si jih lahko zapomnil, od takih, ki sem si jih težko ali mi niso bile všeč. Ob Levstikovih in Gregorčičevih pesmih, ki smo jih takrat veliko predeklamirali, mi je kaplan prinašal še ene, o katerih se je tedaj pokazalo, da so Župančičeve in da so mi všeč, da gredo kar same v ušesa in na jezik.

Nekaj let po tistem sem v prvih razredih gimnazije prišel v roke igralca Edvarda Gregorina, ki nas je učil dramske umetnosti. Z dolgimi, težkimi sabljami smo se morali sabljati in pri tem govoriti nekaj, česar nismo razumeli. Kaj? Shakespeara v Župančičevem prevodu. Še danes se spominjam, kako pri najboljši volji nisem in nisem doumel, za kaj gre v tisti pasaži, ko sem moral vihteti težko orožje in težke besede. Vem še, da je bilo besedilo v verzih, v knjigi bolj majhnega formata na levi strani spodaj.

Kakor mi je šel izvorni, melodiozni, humorni Župančič iz otroških pesmi dobro od rok, mi shakespearski Župančič ni in ni šel, pa tudi mojim sotrpinom ne. Ne le Gregorin, tudi dr. Anton Breznik, moj profesor slovenščine, in drugi profesorji in prefekti pa so vztrajali, da je Župančič mojster in da nam bo Slovincem dal vsega Shakespeara.

Takrat so namreč začele izhajati tiste kvadrataste knjižice pri Tiskovni zadruzi in pri Novi založbi . . . *Macbeth, Julij Cezar, Othello* . . .

Že v nižji gimnaziji sem na debelo prevajal. Takrat mi ni bilo nič ostati tri noči pokonci in prevesti, recimo, Grillparzerjevo *Prababico*, da smo jo potem o božičnih počitnicah lahko naštudirali in igrali v Dolu pri Ljubljani. Skoraj nisem znal prijeti v roke knjige, da je ne bi prevedel. Tudi iz šolskih knjig skoraj vse . . . Jovana Jovanovića Zmaja, Mažuranića, Grillparzerja, Schillerja in seveda Karla Maya. Nekaj teh rokopisov v šolskih preparacijah se mi je še do danes ohranilo.

Sproti sem prebiral tudi večinoma vse, kar je izšlo v slovenščini. Izvirna in prevedena dela. Ampak še zmeraj mi je ostala kakor koščica v grlu tista slaba izkušnja z Župančičevim Shakespearom. Kakor mi je bilo njegovo izvirno pisanje pesem, visoka pesem slovenske besede, tako mi je dolgo ostal zaprt v prevodih. Tu mi je bil bliže Vladimir Levstik. Celo ideal. Če koga, potem sem želel posnemati njega. Ne Župančiča. Ta je bil nekako zunaj meril, dostopnih za srednješolca.

Nedosegljiv, olimpijski tudi še potem — in zlasti še potem — ko sem odkril njegovega *Cyranoja*. To je bilo precej pozno. Že v višji gimnaziji. Takrat se mi je namreč mahoma odprlo. Ali sem se jaz privadil Župančičevemu izrazu ali pa se je Župančič z leti umirjal, vem le, da sem znal *Cyranoja* čez noč na pamet. (Takrat sem imel še tako spočite možgane, da sem ob študiju nove igre v študentovski ali amaterski igralski družini v Dolu kot režiser že pri drugi, tretji vaji lahko na pamet suffliral celo igro.)

Ampak s tem se mi je Župančič še bolj odmaknil. Prej ga nisem poznal, zdaj se je popel v nedosežne sfere mojstrstva v jeziku. Požiral sem vse njegove prevode . . . *Lepi striček, Četrtek, Kuhinja pri Kraljici gosji nožici, Sveta Ivana, Sodnik Zalamejski, Temni cvet* . . . Tudi Shakespeara . . . *Ukročena trmoglavka, Komedija zmešnjav* . . . Nekaj njegovih prevodov . . . *Konec poti* . . . sem tudi igral in režiral v Dolu. Vendar se mi kot prevajalcu še zmeraj ni primaknil iz nedosežnih višav.

Sam sem namreč medtem še naprej vneto prevajal in tudi samostojno pisal. Večidel za miznico. Le nekaj drobcev je bilo tudi naročenih (zlasti za Kuretov *Ljudski oder*) in precej kratkih reči je bilo nepodpisanih objavljenih v nedeljskih prilogah *Slovenca*. Ker sem moral iz gmotnih razlogov opustiti študij elektrotehnike, kjer mi je bil ideal Milan Vidmar s svojimi čudovitimi knjigami, in se po enem letu prepisati na cenejši študij, na slavistiko, sem dobil tudi več časa in možnosti za prevajanje in za študij jezikov.

Tako je kmalu prišla na vrsto tudi španščina. Ne vem več, kako je natančno šlo, a nekdo (mogoče Niko Kuret, pri čigar prizadevanjih za ljudski oder sem takrat pridno sodeloval) se je spomnil, naj bi prevedli in igrali v Ljubljani na prostem Calderonov *Veliki oder sveta*. Nekako je naneslo, naj bi prevod pripravil jaz. Potem se je začelo iskanje izvirnika. Vsa Ljubljana ga menda ni premogla, zato smo pisali na špansko poslaništvo v Beograd in čez lep čas sem dobil pretipkan izvod.

Naloga je bila za začetnika peklenško težka. A sem se zagrizel vanjo in jo končal. Potem pa se je pokazalo, da bo tudi uprizoritveno trd oreh.

Takrat sem šel nekoč čez Gradišče proti Finžgarju, kamor sem kot njegov famulus zahajal po enkrat do dvakrat na teden, in zagledal Toneta Vodnika, ki je nekaj vehementno dopovedoval Otonu Župančiču. Pomignil mi je čez cesto k sebi in me predstavil: »No, Oton, to je pa ta, ki je prevedel Calderona.« Župančič mi je segel v roko in samo še toliko sem utegnil, da sem ga vprašal, če je prebral moj prevod, in dobil od njega samo tri besede: »Brali smo, brali!« Ljubezniv nasmešek je vabil k nadaljnjim vprašanjem, ampak teh ni moglo biti, ker je Tone Vodnik medtem že z veliko ihto nadaljeval debato, ki sem jo zmotil. Odšel sem torej naprej, nepotešen, pa vendar srečen. Srečen, ker sem prvič segel v roko pesniku in prevajalcu, ki sem ga čez vse meje in mere spoštoval in občudoval, nejevoljen pa na

Toneta Vodnika, ker mi je zapravlil priložnost, ko bi lahko izmenjal z njim vsaj nekaj besed. Vsaj o tem, ali mu je bil prevod všeč.

Ko sem potem drugi dan srečal Toneta Vodnika, sem ga vprašal, kako je Župančiču prišel v roke moj prevod. Menda je šlo za enega od tipkopisnih izvodov, ko smo se pač pripravljali na uprizoritev. In da je bil Župančiču prevod všeč in da je rekel, da bi me rad spoznal, ker se mi zdim perspektiven, in da mi morajo poiskati kakšno zanimivo prevajalsko nalogo.

Željno sem čakal, kdaj se bo to zgodilo. Pa se ni. V Evropi je izbruhnila vojna in se čez čas preselila tudi k nam. Naši načrti z uprizoritvijo Calderona na prostem so tako ostali neuresničeni, le uredniku *Doma in sveta* se je zazdelo škoda besedila, pa ga je pozneje objavil.

Vojna je gospodarila po svoje in vsi smo občutili njen bič, telesno in duševno. Jaz sem se zalezal in zalizal vase, snoval in pisal *Sveto zemljo* kot protest proti tuji okupaciji in kot dokument o avtohtonosti Slovencev na svoji zemlji, veliko prevajal, seveda za miznico (med drugim oba dela Goethejevega *Fausta*) in s prijateljem Karlom naredil imeniten načrt: *Župančičev slovar*.

Vso vojno sem se tako skoraj dan na dan srečeval z Župančičem, ko sem besedo za besedo, stavek za stavkom iz njegovih prevodov prenašal na listke. Narejen je bil takle načrt: izpisati vsega Župančičevega Shakespeara v obliki angleško-slovenskega slovarja, ki naj zlasti zajame vso bleščečo Župančičevo moč v živem kontekstu, torej ne le besedno semantiko navadnega slovarja, temveč tudi in zlasti frazeologijo in stilistiko.

Delala sva vestno in z navdušenjem, težave so bile samo izvorniki, ker nisva imela istih kakor Župančič in sva morala marsikje napraviti vprašaj. Izpisovati Župančičevega Shakespeara je bil tak užitek, da nama je kar sproti rasel tek: ob Shakespearu sva hotela potem izpisati še druge — tudi prozne — Župančičeve prevode iz angleščine (zlasti Dickensa, Shawa in Galsworthyja, pa tudi Conrada, O'Flahertyja . . .).

V tem sva seveda precenjevala svoje moči in svoj čas. Pa tudi čas vojne. Kakor je bila neskončno dolga, je bila za tako velik načrt prekratka in po vojni sem le nekaj časa še utegnil nadaljevati izpisovanje, potem pa me je zasulo prevajanje in tako kartoteka listkov še zmeraj neizkoriščena čaka, kdaj bo lahko izdala skrivnosti in se bo iz nje rodil svojevrsten angleško-slovenski slovar (ali pa obrnjeno: slovensko-angleški).

To medvojno srečevanje z Župančičem prevajalcem mi je odkrilo Župančiča od čisto druge plati in v novi luči. Tu se nisem mogel predajati umetnini v njeni celotnosti, temveč sem moral povsem stvarno slovarsko jezikoslovno analizirati njegove prevajalske rešitve. Pri tem so se mi odgrinjale ne le njegove rutinske spretnosti, ki so mu pomagale premostiti nepremostljivo, temveč tudi enkratne najdbe in iznajdbe, kakršnih dotlej slovensčina še ni zmogla. Naj je bil Cankar še tak mojster besede, ga je Župančič premojstril iz preprostega vzroka, ker je Cankar ostajal večinoma pri jeziku, kakor ga je slišal in govoril, Župančič pa je suvereno presegal te okvire in jezik dopolnjeval, bogatil in zlahtnil iz svoje besedne umetnosti, ki ni poznala meja. Ni se ustrašil ne nizkega ne visokega tona, dasi je še pri nizkem pozvanjala gosposkost, ne stvarnega ne metaforičnega jezika, ne resničnih, ne pesniško idealnih rešitev. Dostikrat sem ga blagrovajal, da je doma s takega področja, kjer je bogastvo jezika neizčrpno, in se žalostil nad

seboj, ker sem s takega področja, kjer je jezik tako vsakdanje realen, tako stvaren, da ne premore pesniškega, vizionarnega poleta in fantazijsko sproščene mojstrije.

Hkrati pa se mi je ob zamudnem prenašanju besed in fraz v slovarsko vzporejanje in enačenje dan na dan bolj odkrivalo dvojje: da je bila tista moja mladostna nižješolska strmeča, nerazumevajoča osuplost spričo Župančičevega Shakespeara utemeljena in da sta kljub Župančičevemu besednemu mojstrstvu in mogoče tudi ravno zaradi njega Župančič in Shakespeare dva človeka, dva dramatika, dva temperamenta, dve naturi, dva umetnika. Tudi če so posamezne besede in fraze slovarsko aдекватne ali če gredo še v take enačajske okvire, so vendar pile sok in kri iz različnih virov in v kontekstu rodile različno dojemanje. Shakespeare je bolj prvinski, bolj pri tleh, bolj iz živega govora, sicer kompliciran, pa vendarle iz značaja ali iz situacije razumljiv in utemeljen. Župančič je bolj iz knjige, bolj uglajen, včasih kar intelektualno zliikan, z metuljčkom, virtuozen, pesniško duhovit, presenetljiv, a slogovno bliže drugačni, ne shakespeariski romantiki, prevečkrat v skrbi za zvenco ali bleščečo primero, novo besedo ali bistro frazo, ki bi »dal zanjo cekin«, medtem ko so Shakespeareove osebe dostikrat zrastle iz bolj primitivne življenske izkušnje in modrosti. Ampak to je bila pač tudi tedanja doba, doba tedanjega slovenskega gledališča in njegovih velikih igralcev, ki so znali govoriti Župančičeva besedila tako, da smo jim verjeli, saj je bil vsak drugi stavek citatno odrezav in avtorsko nedotakljiv kot enkratna iznajdba.

In vendar ... in vendar sem se ob sestavljanju slovarja Shakespeare-Župančič podzavestno odločil, da bi jaz, če bi kdaj prevajal Shakespeara (in sem med vojno res *Milo za drago*), poskusil prevesti drugače, ne samo zato, ker bi po župančičevsko ne znal in ne mogel, temveč tudi, ker bi ne hotel, ker bi želel ohraniti več zveze med živo govorico in prevodom, opustiti kar največ konstrukcije, pa naj je še tako zapeljiva. Saj ta je že opravila svoje poslanstvo — in zaradi Župančiča imenitno.

Vem, ne spodobijo se take kritične besede v jubilejnem članku, še posebej ne, ker vem, kako sem bil sam pri tridesetih letih podzavestno ves prepojen z Župančičem, naj sem hotel ali ne, in vem tudi, kako človek vsesa in vpije vase vse, kar dobi na svoji poti. (O tem, kako skrivnostno neraziskan računalnik so človeški možgani in kako registrirajo stvari, ki jih hotena zavest sploh ne registrira, mi je v nazoren dokaz tudi dogodek, ki se mi je primeril pred mesecem dni, ko sem pisal referat o slovenskem odrskem jeziku — spet srečanje z Župančičem — za letošnje Boršnikovo srečanje v Mariboru. Ko sem v zadnjem trenutku zvečer natipkal referat, sem ga pustil neprebranega in legel za dve uri spat. In ko sem se zbudil, je bila moja prva in povsem jasna misel: »Tam pa tam manjka glagol.« Za kaj več tisti trenutek ni bilo časa in šele v vlaku, ko sem se peljal proti Mariboru, sem utegnil vzeti v roke tipkopis — in resnično: natanko tam in tam, v tistem stavku je manjkal glagol. Čeprav pri tipkanju tega nisem opazil in tudi potem nisem niti za trenutek pomislil na to. Kako je mogel to podzavestno, skrivaj registrirati možganski računalnik, mi je še danes skrivnost, vem, da se jih skriva še več in da je ena od njih tudi ta, kako in kdaj se človek kot pisec, pesnik, pisatelj nauči zavestno in podzavestno prilagajati svojim osebam in kot prevajalec tudi svojim avtorjem in njih-

vim osebam, pri tem pa, kakor čebela ne ve, kje vse je nabirala pelod, tako tudi ti ne veš, iz katerih studencev tečeta med in kri tvojih besedil.)

Ko sem po vojni za ljubljansko Dramo prevedel Viktorja Carja Emina *Na straži*, me je pri eni od vaj dramaturg dr. Kreft vprašal, če bi hotel za Cesarjev jubilej prevesti Shakespearove *Vesele Windsorčanke*. Moram reči, da sem se zgrozil. Tako visoko si ne bi upal seči. Saj to je vendar nesporna Župančičeva domena. Povedal sem to dr. Kreftu, a mi je rekel, da mu je Župančič izrecno naročil, naj poišče drugega prevajalca, ker njega to Shakespearovo delo prevajalsko ne vznemirja. Pa se še nisem vdal, temveč sem ujel trenutek, ko mi je Župančič to tudi sam potrdil in rekel, naj delo kar mirno prevedem, ker mu »s tem nič ne hodim v zelje«. *Vesele Windsorčanke* sem potem prevedel, a so ostale v rokopisu, ker so se glede Cesarjevega jubileja medtem drugače odločili.

Po Župančičevi smrti me je Fran Albreht po eni od sej odbora Društva prevajalcev vprašal, če bi hotel za tisk pregledati Župančičev prevod Shakespearove komedije *Kakor vam drago*. Pritrdil sem in podrobneje sva se dogovorila o vidikih. Pozneje je to tudi odbor Slovenske maticе sklenil in potrdil. S tem se je začelo moje novo srečavanje z Župančičem, ko so bile ob zmeraj novih natisih njegovih prevodov izražene podobne želje, naj bi v duhu Župančiča, ki je svoje ponatise prevodov pravopisno in tudi sicer jezikovno ves čas posodabljal, jaz namesto njega opravil to v okviru, kakor je bil postavljen pri *Kakor vam drago*. Nekateri se nad tem zgražajo, češ avtorjevo besedilo je sveto in nedotakljivo. Vem, da je. Važen pa je tudi namen in okvir izdaje. In tega je Župančič pri svojem delu vseskozi upošteval. Pri tem ne mislim samo na njegove knjižne izdaje, recimo, Shakespeara (*Julij Cezar* v letih 1904, 1922 in 1948, *Beneški trgovec* v letih 1905, 1921 in 1948, *Sen kresne noči* v letih 1921 in 1947, *Komedija zmešnjav* v letih 1930 in 1947, *Romeo in Julija* v letih 1940 in 1947 in podobno), temveč tudi na njegove rokopisne prevode za gledališče, ki jih je sprti, pri vajah prilagajal igralcu in situaciji, izboljševal in spreminjal v vseh pogledih.

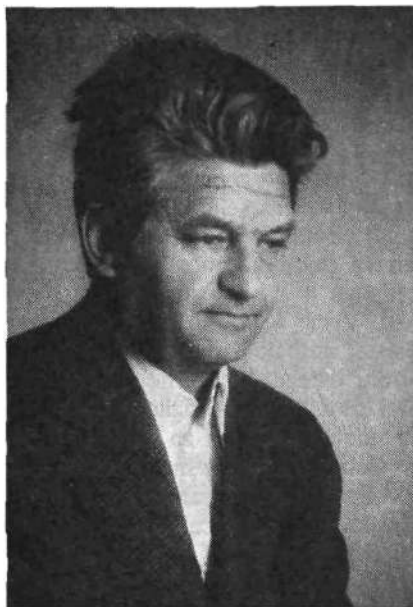
Slovenski jezik se v sodobni knjižni obliki sorazmerno hitro spreminja in temu je tudi Župančič dajal izrazite impulze in usmeritve. Povrh tega je nekaj pravopisnih sprememb skoraj naš folklorni slovenski patent ob izidu vsakega novega pravopisa (ki mora vsaj nekaj pravil prejšnjega pravopisa postaviti na glavo), nekaj pa jih kajpak narekuje tudi objektivni razvoj jezika in gledanja na vprašanja jezika, norme in pravopisa. Župančič je ob vsakem novem natisu svoje prevode prilagajal knjižnim konvencijam in ob vsakem novem izidu poskušal dati ljudem pravopisno povsem ažurno in nesporno delo.

Tako so potem, ko njega ni bilo več, želeli Fran Albreht in njegovi, tako želijo še zdaj založniki in uredniki, tako režiserji in igralci. Zato je pač treba Župančiču ohranjati ažurnost v njegovem imenu, saj se še niti v Zbranih delih slovenskih klasikov, ki ima popolnoma drugačen vidik izdaje, ni mogoče povsem izogniti tem vprašanjem. Sicer pa tu ni moj namen širše in dokumentirano pisati o tem vprašanju. Želel sem se le malo dlje pomuditi ob tej fazi svojih srečavanj z Župančičem, pri katerem sem mu bil ves čas vesten, spoštljiv in ustrežljiv namestnik in pomočnik, kakor sem bil in sem marsikomu.

In pri tem ne smem in ne morem še mimo enega srečavanja z Župančičem. Naključje je namreč hotelo, da sem se precej zapisal jeziku, prevajanju in gledališču. Koliko in v čem mi je bil in mi je tu Župančičev veliki zgled in vpliv v pomoč in orientacijo, se mogoče še niti sam zadosti ne zavedam, zavedam pa se v celoti svoje generacijske sreče, da sem bil priča rasti in razvoja slovenščine iz kmečko patriarhalnega okolja v sodobno urbano skupnost, priča Župančičeve visoke pesmi in priča sodobne stvarnosti, ki marsikdaj Župančiča in njegovega bistva že skoraj ne razume več in ne zna govoriti njegovih prevodov, priča in sodobnik ljudi, ki so v gledališču ali v literarnih krogih delali z njim in se vsak trenutek neprisiljeno spomnijo, kako bi v tem primeru naredil in kaj bi rekel Župančič, priča odmevu in vplivu, ki ga je imela Župančičeva pesniška beseda na sodobnike, in priča njegove preobrazbe iz sodobnika v klasika, ki pa je klasičen v svoji sodobnosti in sodoben v svoji klasičnosti, pa čeprav je njegova živost in govorljivost iz drugega testa, kakor sta naši.

Tako se moje srečavanje z Župančičem ne neha, naj sem v gledališču, naj sem pri prevajanju, na vseh potih se srečujeva in moram reči, da je to srečavanje osrečevanje in osrčevanje v službi jeziku in po jeziku ljudem, ki se z njim bogatijo in ga bogatijo.

Iskalec človeka, narodni jasnovidec, genij besede

Franc
Zdravec

Vzneseni izrazi iskalec, jasnovidec, genij le približno nakazujejo poglobitno črto Župančičevega pesništva in publicistike, le obrisno označujejo snujočo moč njegove umetniške izpovedi v naši literarni in kulturni zavesti. Beseda izpoved je seveda le metafora za vso veliko osebno in objektivno stvarnost, ki jo je Župančič vtisnil v umetniško obliko. Ta stvarnost je trojna, so človeška in vesoljska narava, duh —

zankar in svoboda. Prva napaja njegovo ljubezensko in impresionistično liriko, druga razmišljajoče samogovore o življenju in svetu, tretja njegovo konfliktno, angažirano pesem za svobodnega človeka, svoboden narod,